

**CITRANE WANODYA PEJUWANG SAJRONE NOVEL *PARA PAWESTRI PEJUWANG*
LAN *REPUBLIK JUNGKIR BALIK*
(Tintingan Sastra Bandhingan)**

E-JOURNAL

**Dening:
SITI WAIS ALQURNI
16020114028**

**PRODI PENDHIDHIKAN BASA LAN SASTRA JAWA
JURUSAN PENDHIDHIKAN BASA DAN SASTRA DHAERAH
FAKULTAS BASA LAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA
2020**

CITRANE WANODYA PEJUWANG SAJRONE NOVEL PARA PAWESTRI PEJUWANG LAN REPUBLIK JUNGKIR BALIK
(Tintingan Sastra Bandhingan)

Siti Wais Alqurni

S-1 Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
sitialqurni16020114028@mh.s.unesa.ac.id

Dra. Sri Sulistiani, M.Pd.

Dhosen Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
srisulistiani@unesa.ac.id

Abstrak

Novel kanthi irah-irahan *Para Pawestri Pejuwang* (PPP) lan *Republik Jungkir Balik* (RJB) padha-padha dianggit dening Suparto Brata. Novel kang siji kalebu novel Jawa, dene kang liyane kalebu novel Indonesia. Senadyan beda jinise, nanging kaloro novel kasebut padha-padha ngrembug pajuwangane wanodya. Adhedhasar babagan kasebut, panliten iki nggunakake tintingan sastra bandhingan kang nengenake babagan feminisme. Metodhe kang digunakake sajrone panliten iki yaiku metodhe dheskriptif kualitatif kang nggunakake penapsiran utawa hermeneutika. Sumber dhata sajrone panliten iki yaiku novel PPP lan RJB. Dhata sajrone panliten iki arupa pethilan ukara-ukara kang ana sajrone novel PPP lan RJB. Tatacara ngumpulake dhata yaiku kanthi nyeleksi dhata nggunakake teknik pustaka, dene tatacara nganalisis dhata kanthi nggunakake teknik analisis dheskriptif.

Asil panliten iki ngandharake: (1) gegambarane wanodya pejuwang sajrone kaloro novel kang padha-padha ayu, gandhes luwes merak ati, uga padha-padha mandhiri, optimis, wicaksana, pinter, semangat, welas asih, kendel, lan alus pangrasane. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel uga nduweni kalungguhan ing kulawarga lan masarakat; (2) prekara-prekara kang diadhepi dening wanodya pejuwang sajrone kaloro novel yaiku prekara kang ana sesambungane karo bangsa lan panguripan pribadine. Wanodya sajrone kaloro novel padha-padha ngadhepi prekara kasebut kanthi majuwang; (3) asile bandhingan, yaiku wanodya pejuwang sajrone kaloro novel nduweni babagan kang padha ing gegambaran fisik, psikis, kalungguhan, lan sikap anggone ngadhepi prekara. Babagan kang dadi pambeda yaiku basa lan latar wektune kaloro novel.

Tembung Wigati: Gegambaran, wanodya pejuwang, bandhingan.

I. PURWAKA

Novel yaiku salah sawijine karya sastra awujud prosa kang nyritakake babagan panguripane manungsa. Andharan iki laras karo panemune Siswanto (2005:29) kang njlentrehake yen novel iku wujud karya sastra kang isine nyritakake dalan panguripane manungsa kang ing njerone ana kedadeyan kang dialami dening manungsa kasebut. Ing kasusastran Jawa modern, Hutomo (1975:55) ngandharake yen novel dikenal minangka roman. Roman ing kene ditegesi minangka sawijine karangan prosa kang nggambarake tumindake paraga miturut watak lan isi batine. Dadi bisa dimangerteni yen crita sajrone novel uga nggambarake watak lan psikise para paragane.

Crita sajrone novel diandharake kanthi dawa lan saben novel nduweni bab kang manjila. Bab kang manjila kasebut bisa dimangerteni kanthi nganakake analisis tumrap novel kasebut. Panliten iki bakale nganalisis rong novel saka panganggit kang padha, nanging panganggit kasebut ngripta novel kang ora padha. Novel kang siji yaiku novel Jawa, dene kang liyane yaiku novel Indonesia. Panliti nganakake panliten ngenani rong novel kasebut supaya bisa dimangerteni ngenani kepriye bandhingane antarane novel Jawa lan Indonesia kasebut saka panganggit kang padha. Novel kasebut yaiku novel *Para Pawestri Pejuwang* lan *Republik Jungkir Balik* anggitane Suparto Brata.

Novel *Para Pawestri Pejuwang* (sabanjure dicekak PPP) nyritakake ngenani kahanan nalikane jaman lengsere

Presiden Suharto ing taun 1998 kang gumanti jaman reformasi. Dicritakake ana salah sawijine kulawarga kang urip ing jaman iku kang anggota kulawargane ana Eyang Kakung kang pensiunan tentara, Bapak kang dadi pejabat, Ibu kang lumpuh nanging isih tetep nindakake kuwajibane minangka bojo lan ibu kang becik. Paraga Ibu ing kene dadi patuladhan kang becik tumrap anak-anake. Kejaba saka iku, kulawarga iki uga nduweni anak telu kang dumadi saka anak lanang siji lan anak wadon loro. Anak lanang lan wadone iki padha-padha majuwang kanggo bangsa, nanging cara kang ditindakake beda. Yen sing lanang luwih nengenake okol anggane majuwang, kayata melu demo nalikane kedadean tindak korupsi ing negarane, yaiku Indonesia, dene sing wadon luwih nengenake akal sajrone majuwang kanggo bangsa, kayata ngisi kamardikan iki kanthi ngrembakakake babagan sastra ing Indonesia, mligi sastra Jawa. Adhedhasar anane para paraga wanodya kang melu majuwang bisa dimangerteni yen novel iki kalebu novel kang ngandhut babagan feminisme, jalaran njunjung drajate wanodya. Para wanodya ing njerone novel PPP majuwang kanthi nggunakake babagan akal lan pangrasane. Babagan iki kang njalari pajuwangane wanodya kasebut katon luwih alus tinimbang para kakunge.

Novel *Republik Jungkir Balik* (sabanjure dicekak RJB) nyritakake ngenani kahanan nalikane Indonesia ngalami perang kamardikan, yaiku ing taun 1945. Dicritakake ngenani kepriye kahanane rakyat Indonesia nalika iku. Rakyat Surabaya kapeksa ngungsi ing dhaerah liya amarga ana serangan saka Sekutu ing Surabaya. Salah sawijine kulawarga kang ngungsi dicritakake ing kene yaiku kulawargane Kartijo. Nalikane ngungsi iki, kulawargane Kartijo kepethuk karo kulawargane Saputra. Padha-padha ngalami reribedan sajrone urip nalika jaman iku, nyebabake kulawarga kalorone iki padha-padha majuwang kanggo urip. Pungkasane, ing salah sawijine wayah Saputra dicekel karo Landa. Babagan iki nyebabake Sumini kang kalungguhane minangka bojone Saputra, kapeksa ngayahi urip kanthi dadi budhak nepsune sinyo-sinyo ing pakunjaran. Sumini majuwang kanggo uripe lan bojone, uga kulawargane Kartijo kang nalika iku lagi ngalami kacingkrangan ekonomi. Adhedhasar pajuwangane Sumini kasebut, bisa dimangerteni yen novel iki kalebu novel kang isine nengenake babagan feminisme.

Kaloro novel ing panliten iki padha-padha nengenake babagan feminisme. Feminisme ing kene ngrembug citrane wanodya pejuwang sajrone novel kalorone. Kaloro novel anggitane Suparto Brata iki padha-padha nyritakake wanodya pejuwang kang minangka wanodya Jawa. Wanodya Jawa idhentik karo sipat-sipat

kang kalem, kurmat lan patuh marang wong lanang. Babagan iki adhedhasar panemune Darni (2015: 18) kang ngandharake yen wanodya Jawa kang becik yaiku wanodya kang nduweni sipat-sipat utama, kayata kalem, ngormati, lan matuhi prentahe wong lanang (bapak, dulur, lan bojo). Babagan iki cetha bisa dimangerteni saka gegambarane wanodya sajrone kaloro novel kasebut. Tuladhane yaiku rasa setyane paraga Sumini marang bojone sajrone novel RJB, yaiku paraga Saputra. Senadyan Saputra dikunjara lan dheweke ora diwenehi sandhang pangan maneh, Sumini isih setya lan ora nggolek wong lanang liya. Malah dheweke majuwang kanggo panguripane bojone lan tanggane, yaiku kulawarga Kartijo kang nalika iku nyandhang kacingkrangan. Majuwange Sumini disandhingi karo anane pangurbanan. Sumini kurban awake. Dheweke laden marang sinyo-sinyo ing kunjara supaya bisa entuk dhuwit. Anggone nindakake babagan kasebut Sumini kapeksa. Laden marang sinyo-sinyo tumrape Sumini kalebu nyambutgawe, dudu tumindak sedheng. Tresnane mung kanggo bojone, yaiku Saputra.

Novel anggitane Suparto Brata iki bakale ditliti kanthi tintingan sastra bandhingan kang luwih nengenake bab feminisme. Teori sastra bandhingan yaiku sawijine cabang ilmu sastra kang nyinaoni babagan ngenani gayutane sawijine karya sastra karo karya sastra liyane, dene feminisme yaiku sawijine teori kang njunjung lan ngrembug maneka bab ngenani panguripane wanodya sajrone karya sastra. Babagan kang bakal ditliti sajrone kaloro novele Suparto Brata kang sijine minangka sastra Jawa lan liyane minangka sastra Indonesia iki yaiku citra wanodya pejuwang. Citra wanodya kang bakal ditliti iki kajlentrehake saka bab fisik, psikis, lan kalungguhane wanodya pejuwang sajrone kaloro novel kasebut. Babagan iki jalaran panliti pengin mangerteni kepriye bedane gegambarane wanodya pejuwang saka kaloro novel kasebut kang ditindakake dening Suparto Brata, gegayutan karo anane latar novel yaiku padha-padha dicritakake nalika jaman pajuwangan.

Babagan citra wanodya iki bakale ditliti ing bab fisike, psikise, lan kalungguhane. Adhedhasar babagan kasebut, mula panliten iki dianakake kanthi tujuwan supaya mangerteni kepriye anggane Suparto Brata kang minangka pangripta karya sastra Jawa lan Indonesia anggane nggambarake wanodya pejuwang ing kaloro novel kasebut. Kejaba saka iku, panliten iki bakale njlentrehake anane prekara-prekara kang diadhepi para wanodya pejuwang. Anane prekara-prekara iki nuwuhake sikap saka para wanodya pejuwang sajrone ngadhepi prekara. Mula saka iku sikap para wanodya pejuwang sajrone kaloro novel iki uga bakale ditliti.

Bab-bab kang kaya mangkono kang narik kawigaten panliti kanggo nganakake panliten sastra bandhingan mligi sajrone novele Suparto Brata kang sijine nduweni irah-irahan PPP minangka novel Jawa lan liyane yaiku RJB minangka novel Indonesia, jalaran panliten sastra bandhingan ngenani sastra Jawa lan sastra Indonesia kang pangriptane padha sangertine panliti isih arang-arang ditliti.

Panliten iki diajab bisa menehi paedah kang antarane yaiku: bisa dadi sarana kanggo ngrembakakake sastra Jawa lan menehi piwulangan ing pasinaon sastra Jawa kang ana ing sekolah-sekolah, bisa nambahi kawruh mligine ngenani babagan sastra bandhingan novel Jawa lan Indonesia kang panganggitane padha, bisa dadi referensi kanggo pawongan kang bakale nganakake panliten saemper, bisa dadi bukti dhokumentasi anane panliten kang ditindakake dening panliti, yaiku ngenani sastra bandhingan saka novel Jawa lan Indonesia kang pengarang Suparto Brata.

II. METODHE PANLITEN

Metodhe kang digunakake sajrone panliten iki yaiku metodhe dheskriptif kualitatif kang nggunakake hermeneutika. Metodhe hermeneutika yaiku metodhe kang nengene anane penapsiran tumrap dhata. Babagan iki jumbuh karo panemune Endraswara (2013: 42) kang ngandharake yen hermeneutika nduweni teges tafsir. Sumber dhata sajrone panliten iki yaiku novel *Para Pawestri Pejuwang* (PPP) lan *Republik Jungkir Balik* (RJB) anggitane Suparto Brata. Mula saka iku dhata sajrone panliten iki arupa pethilan ukara-ukara kang ana sajrone novel PPP lan RJB kasebut.

Cara kang digunakake sajrone nglumpukake dhata iki yaiku nyeleksi dhata kanthi teknik pustaka. Teknik pustaka minangka teknik nglumpukakake dhata saka buku-buku referensi lan asil panliten saemper, kang wis tau ditliti. Ora kabeh ukara, larik, utawa pada dijupuk minangka dhata. Dhata kang dijupuk diseleksi lan dilarasake karo bab kang dibutuhake, dene dhata kang ora laras utawa ora dibutuhake kudu dibuwang. Dhata kang wis klumpuk banjur dianalisis. Teknik kang digunakake sajrone nganalisis dhata iki yaiku analisis dheskriptif. Teknik analisis dheskriptif yaiku metodhe kang ditindakake kanthi cara menehi dheskripsi adhedhasar kanyatan-kanyatan kang ana, banjur dianalisis (Ratna, 2013: 53).

III. ASIL LAN DHISKUSI PANLITEN

Deskripsi tintingan sastra bandhingan iki kapunjerake ing telung prakara, yaiku bandhingan gegambarane wanodya pejuwang sajrone novel PPP lan RJB, bandhingan prekara-prekara kang diadhepi lan sikape wanodya pejuwang anggone ngadhepi prekara

sajrone novel PPP lan RJB, lan andharan asile bandhingan sajrone novel PPP lan RJB anggitane Suparto Brata.

A. Bandhingan Gegambarane Wanodya Pejuwang Sajrone Novel PPP Lan RJB

Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel iki padha-padha digambarake ayu lan isih enom. Babagan kang mbedakake yaiku ing novel PPP wanodya pejuwang ana kang digambarake nduweni rambut endah, isih prawan, *glamour* lan *elegan*, wis tuwa, lan lumpuh, dene ing novel RJB ora ana kang digambarake kaya mangkono. Kejaba saka iku, ing novel RJB wanodya pejuwang ana kang digambarake nduweni pawakan cilik lan ana kang digambarake minangka wanodya Madura tradhisional dene ing novel PPP ora.

a. Gegambarane Wanodya ing Bab Fisik

Citra dirine wanodya salah sawijine bisa dideleng saka gegambarane fisike. Babagan fisik iki bisa dideleng saka proses biologis kang dialami wiwit saka bayi nganti diwasa. Wanodya ngalami kang jenenge menstruasi, ngandhut utawa mbobot, nglairake, lan nyusoni. Sasuwene ngalami proses biologis kasebut ana kang digambarake isih tetep ayu lan uga ana kang malah suwalike.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel PPP ing Bab Fisik

Bab fisike wanodya pejuwang sajrone novel PPP digambarake kanthi langsung lumantar cecaturane paraga liya lan andharane pangripta. Wanodya pejuwang sajrone novel iki yaiku paraga Ngesthiratu, Wara Pramesthi, lan Pembayun Ratri. Ngesthiratu digambarake minangka wanodya kang isih sekolah SMA. Ngesthiratu digambarake minangka wanodya kang ayu rupane. Babagan iki bisa dideleng saka gunemane wartawan kang nalika iku golek warta ngenani demonstrasi kang lagi kedaden ing Gedhong DPR. Ngesthiratu kang minangka wartawati lan penyiar *Radio Swara Kejawen* uga ana ing panggon kang padha saprelu pengin mangerteni kahanan demonstrasi nalika iku. Babagan kasebut bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki.

Syuten cah wadon kae, sing nyangklong tas ireng. Dakwawancarane! Sakora-orane ana gambare cah wadon ayu ngana kae, swasana demonstrasi iki rada adhum. Coba inceren nganggo kameramu, tase kae tulisane apa? Kae, lo, rok abang, rambute diore! Wong wedok ya mung dheweke wae, lo, neng kene! (PPP, 2013: 2)

Wartawan kang ngliput kahanan demonstrasi nalika iku ora sengaja ndeleng Ngesthiratu. Dheweke ngongkon kancane kanggo nyoting Ngesthiratu. Saka guneman kuwi bisa dimangerteni yen Ngesthiratu digambarake minangka bocah wadon kang ayu. Tujuane njupuk gambare sing ayu bisa kanggo njalari kahanan demonstrasi kang nalika iku

panas dadi adhum. Ngesthiratu ing kene uga digambarake minangka wanodya kang nganggo rok abang lan rambute diore. Babagan iki wis nuduhake yen Ngesthiratu ing kene minangka wadon kang modern. Yen wanodya Jawa kang isih tradhisional mesthi nganggo jarit ing panguripan sabendine, amarga wanodya Jawa ing jaman modern wis nggunakake rok. Semono uga pacakan ngenani rambut, yen wanodya Jawa kang isih tradhisional isih sanggulan, wanodya Jawa kang modern wis ora ngetrapake babagan kasebut, nanging diore utawa dikuncit manut senengane dhewe-dhewe.

Ngesthiratu ing novel PPP digambarake minangka wadon kang isih enom. Babagan iki bisa dimangerteni saka andharane paraga Pembayun Ratri kang minangka ibune, nalikane ndukani Ngesthi. Pembayun Ratri ngira yen putrine kuwi melu-melu demonstrasi ing Gedhong DPR. Pembayun Ratri ngira prekara kang kaya mangkono jalaran ing TVPS disiayake ngenani liputan babagan demonstrasi kasebut. Ing siyaran kasebut katon Ngesthiratu ing panggonan demonstrasi, mula saka iku Pembayun Ratri kang minangka ibu, srengeng mangerteni yen anak wadone melu-melu demonstrasi. Apamaneh Ngesthiratu isih rumaja. Babagan kasebut bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki.

“... Ora sah melu kangmasmu! Kangmasmu mono wis mahasiswa, wis diwasa. Gek lanang pisan. La bareng kowe, cah wedok isih remaja putri! Ayo, aja kok baleni maneh!..” (PPP, 2013:19)

Diandharake kanthi langsung yen Ngesthiratu isih rumaja putri. Ngesthiratu bisa diarani isih rumaja jalaran dheweke isih SMA. Umure kira-kira nembelas nganti wolulas taun. Umur-umure kasebut kalebu umur-umure rumaja. Umur-umure rumaja yaiku antarane sepuluh nganti selukur taun. Babagan iki adhedhasar panemune Santrock (2011:37) kang ngandharake yen umur-umure rumaja diwiwiti kira-kira sepuluh nganti rolas taun lan dipungkasi kira-kira wolulas nganti selukur taun. Pembayun Ratri ora sarujuk yen anake melu kegiatan kaya dene demonstrasi. Miturut budaya Jawa, bocah wadon ora pantes melu-melu kegiatan kang mbutuhake kakuwatan otot kaya demonstrasi kasebut. Apa maneh Ngesthiratu isih rumaja. Ngesthiratu dibandhing-bandhingake karo kangmase, yaiku Adreng. Miturut Pembayun Ratri, Adreng kang lanang, wis kuliyah, lan wis diwasa luwih lumrah melu kegiatan demonstrasi kasebut, dene Ngesthiratu kang isih rumaja putri ora oleh. Fisike bocah wadon, mligi kang isih rumaja putri dianggep ora nduweni kadigdayan. Ing umur-umure kang rumaja iki dheweke lagi wae ngalami owah-owahan kang ana ing awake kayata menstruasi. Babagan pamikiran uga wiwit mateng, nanging ing durung isa

ngendhalekake emosine. Mula minangka ibu, Pembayun Ratri kuwatir. Apamaneh Pembayun Ratri isih nganggep anak wadone kuwi isih cilik.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel RJB ing Babagan Fisik

Wanodya pejuwang sajrone novel RJB yaiku Sumini, Atikah, lan Siti Pratiwi. Sumini digambarake minangka wanodya pejuwang kang ayu. Babagan fisike Sumini kang ayu iki bisa dideleng saka kepriye pangripta ngandharake pasuryane, blegere, lan swarane Sumini. Sumini ing novel RJB kalebu wanodya kang diimpen-impenake dening wong lanang jalaran ayune kuwi. Bab iki laras karo gegambarane wanodya Jawa ing crita-crita Jawa kayata Dewi Kencana Wungu. Dewi Kencana Wungu kang ayu direbutake dening Damarwulan, Minakjingga, lan para priya liyane. Gegambarane wanodya Jawa kang ayu kayata Dewi Kencana Wungu iki uga ana ing paraga Sumini sajrone novel RJB. Babagan iki bisa dideleng saka pethilan kang njlentrehake ngenani blegere Sumini ing ngisor iki.

Sejak awal itu juga, Saputra menemukan sesuatu yang berharga, lebih berharga daripada cuma kekaguman pada diri Sumini, pada tubuhnya yang mulus, bentuk kakinya yang panjang, suaranya yang bergetar lembut, dan buah lekarnya yang kontak sasaran! (RJB, 2009:38)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake yen Sumini nduweni awak kang mulus, sikil kang dawa, swara kang unine lembut, lan payudane kang apik. Andharan ngenani bab fisike Sumini iki bisa diweruhi saka ngertine paraga Saputra kang biyasa nemoni Sumini ing pondhok Kampung Tetes. Sumini nyambut gawene dadi wanodya panglipur ing Kampung Tetes kang biyasa didolani dening Saputra. Jalaran Saputra kalungguhane minangka wong lanang kang durung rabi, mula kekarepan kanggo nindakake babagan seksual disalurake lumantar Sumini. Saputra asring dolan menyang pondhoke Sumini, mula dheweke ngreti kepriye blegere Sumini kang sejati. Awak kang mulus, sikil kang dawa, swara kang lembut, lan payudane kang apik kalebu citra dhiri kang diimpen-impenake dening wanodya. Citra dhirine Sumini ing bab fisik iki kalebu citra dhiri kang apik lan nggambarake yen paraga Sumini minangka wanodya kang ayu.

Sabanjure yaiku gegambarane fisike Atikah. Atikah digambarake minangka anake nelayan saka Kampung Nelayan. Dheweke nduweni pasuryan kang ayu. Umur-umure isih sapadha bocah SMP. Atikah isih enom banget, nanging wis nikah. Dheweke nikah jalaran pengin mentas saka uripe kang sarwa kacingkrangan. Atikah nikah karo petinggi Mangunharjo kang sugih. Babagan iki kang njalari dheweke wis duwe anak ing umure kang isih sithik.

Gegambarane Atikah kang isih enom iki kabukti lan bisa dideleng saka pethilan kang ngandharake yen Atikah umure sapadhane Edi, dene Edi isih SMP. Mula saka iku bisa dimangerteni yen umur-umrane Atikah isih enom. Kejaba saka iku pethilan kasebut uga ngandharake yen umur-umrane Edi lan Atikah kalebu umur-umuran kang isih kebak owah gingsir mligine nalika durung bisa ngendhalekake diri pribdine kanthi setiti. Pethilan kang ngandharake babagan kasebut bisa dideleng ing ngisor iki.

Edi yang remaja, tentu saja tertarik pada kekayaan manusia lawan jenisnya, kekayaan Atikah yang umurnya sebaya saja dengannya. Usia pancaroba, usia sedang liar-liarnya bernafsu mengetahui benda-benda milik lawan jenisnya yang berbeda dengan miliknya. (RJB, 2009:126)

Saka pethilan kasebut bisa dimangerteni yen Atikah isih rumaja. Umur-umrane padha karo Edi kang isih SMP. Umur-umuran rumaja yaiku umur-umuran nalikane sawijine bocah arep diwasa. Umur-umuran rumaja ana ing antarane umur-umuran bocah lan diwasa kasebut. Mula saka iku nalikane sawijine bocah ana ing umur-umuran iki, dheweke bakale ngalami akeh owah-owahan ing bab fisik lan psikise. Owah-owahan iki kayata tuwuhe payudara kang luwih gedhe saka sadurunge kang dialami dening wanodya. Babagan iki kang uga dialami dening Atikah minangka wadon kang rumaja.

Wanodya pejuwang sabanjure yaiku Siti Pratiwi. Siti Pratiwi digambarake minangka wadon kang isih rumaja. Dheweke isih SMP. Mula bisa dimangerteni yen Siti Pratiwi iki kira-kira umure telulas nganti limalas taun. Wadon kang isih rumaja biyasane wiwit ngalami owah-owahan ing awake, kayata payudara kang tuwuh luwih gedhe saka sadurunge lan rambut-rambut alus ing perangane awak kang intim. Babagan kasebut kang ana lan dialami dening Siti Pratiwi. Bab kang ngandharake umur-umrane Siti Pratiwi kasebut bisa dideleng ing pethilan ngisor iki

Sementara Siti, pengungsi asal Surabaya dan sekolah SMP, mengenakan rok dan rambutnya dijalin dua. Melintas di jalan pada zaman genting begitu, amat kentara perbedaan antara dia dan perempuan Kampung Mangunharjo. (RJB, 2009:217)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake yen Siti Pratiwi sekolah SMP. Dheweke pengungsi kang asale saka Surabaya. Mula saka iku, sandhangan kang dianggo uga nuduhake citra dhirine kang saka kutha lan sekolah SMP. Dheweke nganggo rok lan rambute dikuncit loro. Babagan iki wewalikan karo pakulinane wong wadon Jawa utawa Madura kang tradhisional kang manggon ing kampunge saiki, yaiku Mangunharjo. Kampung Mangunharjo iki ana ing kabupaten Probolinggo. Akeh-akehe wong kang manggon ing kampung kasebut durung akeh kang nduweni pendhidhikan kaya dene wong kang manggon

ing kutha Surabaya. Mula saka iku, Siti Pratiwi kang lagi wae pindah saka kutha katon beda pacakane karo wadon liya kang asli saka kampung Mangunharjo. Yen wadon kampung Mangunharjo akeh kang nganggo kebaya lan sanggulan, Siti Pratiwi nganggo rok lan rambute dikuncit loro, nuduhake citra dhirine minangka wadon kang nduweni pendhidhikan.

b. Gegambarane Wanodya Pejuwang ing Bab Psikis

Citra dirine wanodya, kejaba bisa dideleng saka babagan fisike, uga bisa dideleng saka babagan psikise. Babagan psikis iki kang njlentrehake gegambarane wanodya minangka makhluk psikologis kang nduweni pamikiran, pangrasa, lan aspirasi.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel PPP ing Bab Psikis

Gegambaran psikise wanodya pejuwang ing novel iki bisa dideleng saka gegambaran psikise Wara Pramesthi. Wara Pramesthi digambarake minangka wanodya pejuwang kang pinter. Bab pintere Ngesthiratu iki bisa dimangerteni saka andharane paraga Jim Faraday minangka pangarsa pabrik boneka *Pretty Girls*, panggonane Wara nyambutgawe. Jim Faraday iki ngandharake kanthi langsung yen Wara Pramesthi pinter. Jalaran pintere Wara iki kang uga ndadekake dheweke diprecaya nyekel *designer office* sadurunge Jim teka ing Indonesia. Babagan iki bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki.

“Ora. Kuwi kabeh marga kowe pancen pinter. Kowe wis dipercaya nyekel designer office sadurunge aku teka kene. Aku mung melu ngelar kaprawiranmu wae.” (PPP, 2013:5)

Saka pethilan ing ndhuwur bisa dimangerteni bab pintere Wara Pramesthi. Babagan iki dimangerteni nalikane Wara Pramesthi guneman karo Jim Faraday. Jim Faraday ngandharake yen sejatine Wara Pramesthi wis diprecaya dening pabrik boneka *Pretty Girls*. Rasa precayane pabrik kasebut marang Wara iki jalaran dheweke pinter. Babagan iki diandharake Jim Faraday kanthi gamblang. Malah rasa precayane pabrik boneka kasebut luwih dhisik ana sadurunge Jim Faraday ana ing Indonesia.

Wara Pramesthi kang nduweni gegambaran psikis becik kasebut uga nduweni gegambaran psikis kang ala. Babagan iki jalaran anggone majuwang kanggo bangsane, dheweke nganti nglakoni tumindak kang ora samesthine. Dheweke turu bareng karo bosen kang sejatine dudu bojone. Babagan iki ora ilok ditindakake mligi dening Wara kang minangka wanodya. Babagan kasebut padha karo nerak paugerane agama. Kudune dheweke bisa njaga dhirine. Bab tumindake Wara Pramesthi kang nerak

paugeran agama kasebut bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki.

“What time is it?”

“Twelve thirty.”

“Wis wektune budhal. Sapa ngerti, dalanan macet?”

Jim Faraday luwih dhisik metu saka peturon, lagek dietut Wara Pramesthi. Loro-lorone banjur padha nyandhak sandhangane dhewe-dhewe. Ganti-ganti mlebu jedhing perlu wijik sadurunge padha mangango. Wara sing ndhisiki.

After morning pil, pil kontrasepsi, ora kena lali, gage diombe sawise *making love*.

Sadhela maneh wong loro kuwi katon metu saka Apartemen Prapanca, marani BMW abang ing parkiran. (PPP, 2013:11)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake ngenani tumindake Wara kang ora becik lan ora entuk ditiru. Wara Pramesthi turu karo paraga Jim Faraday kang kalungguhane minangka bose. Jim Faraday iki minangka bos saka pabrik boneka *Pretty Girls*. Jim Faraday iki asale saka Amerika. Budaya turu bareng karo wong kang dudu bojone lumrah ditindakake dening bangsa manca kaya dene Jim Faraday, nanging ora lumrah ditindakake dening wong Indonesia kang budayane kalebu budayane wong wetan kayata Wara Pramesthi. Tumindak nistha kaya mangkono uga ora laras karo paugerane agama. Agama ora ngolehi turu karo wong kang dudu mahrame. Tumindak kasebut miturute agama diarani jina.

Gegambaran psikise wanodya pejuwang sabanjure yaiku gegambaran psikise Pembayun Ratri. Pembayun Ratri digambarake minangka wanodya kang pangrasane alus. Babagan iki jumbuh karo gegambarane kang minangka wanodya Jawa. Wanodya Jawa digambarake minangka wanodya kang alus pangrasane. Bab pangrasane Pembayun Ratri kang alus iki bisa dideleng saka rasa kuwatire marang kulawargane. Dheweke nuduhake rasa kuwatir marang anak lan bojone nalikane dheweke mangerteni yen anak lan bojone kasebut bakale utawa lagi kena prekara. Dheweke ora tega nyawang lan mangerteni yen kulawargane kasebut kena prekara. Babagan iki bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki.

“Nanging mbok sing nandangi aja panjenengan! Upama mopoa wae, sing tindak nyang Singapur lan sapraya karo Bathari kuwi dudu panjenengan! Cekake aja cedhak-cedhak karo Bathari. Atiku kok miris, ora bakal becik sawung cedhak karo Bathari!” (PPP, 2013:22)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake ngenani rasa kuwatire Pembayun Ratri nalikane mangerteni yen bojone arep pethuk karo paraga Bathari Satiti. Dicritakake yen paraga Bathari Satiti iki wanodya kang seneng nggodha wong lanang saprelu nggrayangi bandhane. Pembayun Ratri mangerteni babagan iki jalaran dheweke biyen sasekolah karo Bathari Satiti kasebut nalikane SMA. Mula saka iku dheweke kuwatir banget yen bojone kagodha lan

bakale digrayangi bandhane. Minangka bojo rasa kuwatire Pembayun Ratri iki bisa dianggep lumrah. Dheweke ora kepengin bojone kagodha karo wanodya liya, nanging rasa kuwatire Pembayun Ratri iki ora mung jalaran dheweke butarepan karo bojone.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel RJB ing Bab Psikis

Pinter kalebu bab kang kudu diduweni dening wanodya pejuwang. Bab pinter iki kang bakale bisa nyengkuyung pajuwangane wanodya kasil. Pinter nuduhake pamikiran kang jembar lan kebak akal utawa gagasan. Wasis nuduhake kabisanan kang diduweni anggane nindakake samubarang. Babagan iki kang uga diduweni dening paraga Sumini minangka wanodya pejuwang. Yen para priya bisa majuwang kanthi nggunakake kakuwatane, kaum wanodya ora kabeh kang bisa. Ora kabeh wanodya nduweni kadigdayan, mligi wanodya Jawa kang kagambarake minangka wanodya kang kalem lan alus tandang-tanduke. Semono uga Sumini. Sumini digambarake minangka wanodya kang kalem lan alus atine. Pajuwangane ditindakake kanthi nggunakake pamikirane kang pinter lan pangrasane kang alus. Bab pintere Sumini bisa dideleng saka pethilan ing ngisor iki.

“Mengungsinya, kok ke sini? Tidak ke arah barat, mendekati Jawa Tengah?” Sumini bertanya. Tak sengaja ia juga menunjukkan kepandaianya paham ilmu bumi. (RJB, 2009:57)

Saka pethilan ing kasebut bisa dimangerteni yen Sumini paham ilmu bumi. Babagan iki nuduhake pamikirane Sumini kang pinter. Dheweke nduweni kawruh ing bab ilmu bumi kaya pethilan ing ndhuwur. Dheweke ngandharake isi batine kang nggumun jalaran mangerteni yen tanggane kang uga minangka pengungsi ing Mangunharjo kasebut ora ngungsi menyang arah kulon, kamangka luwih cedhak ngungsi menyang arah Jawa Tengah tinimbang menyang Probolinggo. Pamikirane Sumini kang kaya mangkene bisa nuduhake yen dheweke pinter. Dheweke nduweni kawruh ngenani ilmu bumi kang diandharake kanthi blaka nalikane batine ora bisa nampa kahanan kang ana. Kahanan kang dikira kurang bisa dinalar.

Kejaba nduweni babagan psikis kang becik, Sumini uga nduweni babagan psikis kang ala. Sumini digambarake minangka wanodya kang setya marang bojone, nanging kapeksan nyambut gawe kanthi nerak paugerane agama. Sumini laden marang sinyo-sinyo. Sumini tetep macak ayu ing ngarepe bojone, senadyan bojone dikunjara. Babagan iki nuduhake yen Sumini bojo kang setya. Dheweke isih ngabekti marang bojone

senadyan bojone dikunjara. Kasetyane Sumini marang bojone ora bisa kaalang dening loji lan sinyo-sinyone Walanda. Kahanane Saputra kang kaya mangkono malah njalari rasa sayange Sumini saya ngrembaka marang bojone kasebut. Babagan iki kang uga nuwuhake maneh semangat uripe, sawise Saputra dikunjara. Jalaran rasa tresnane marang bojone, dheweke isih bisa kuwat mbacutake uripe. Senadyan kudu majuwang dhewe tanpa Saputra, nanging dheweke ora nyerah. Rasa setya lan tresnane marang Saputra ndadekake dheweke wanodya kang kuwat lan semangat. Dheweke semangat majuwang kanggo bisa tetep urip lan setya marang bojone. Babagan kasebut bisa dideleng ing pethilan ngisor iki.

“Hih-hih-hih! Aku bersalah, bukan, berbuat begituan! Meskipun alasanmu agar bisa hidup dan setia bertemu Mas Saputra? (RJB, 2009:279)

Sumini kang wadon kudu majuwang dhewe kanggo nguripi awake dhewe, bojone, lan tanggane. Sumini kapeksa nyambutgawe marang sinyo kanggo nyambung uripe, bojone, lan tanggane kasebut. Dheweke kapeksa kudu nerak paugeran agama, yaiku kanthi laden marang sinyo. Sumini kapeksa kudu bali dadi wanodya panglipur kanggo mbacutake urip. Sumini ngreti yen awake salah, nanging dheweke ora bisa njupuk pilihan kang liya. Nulak tawarane sinyo-sinyo Walanda kanggo nyambutgawe ing kunjara tegese ora bisa ketemu bojone maneh. Kejaba saka iku, Sumini uga bakale ora bisa nyambung uripe. Dheweke uga ora bisa nulung kulawargane tanggane kang lagi kasusahan. Mula saka iku dheweke lila nyambutgawe marang sinyo kanggo bisa nulung awake dhewe lan wong liya, kalebu Saputra minangka bojone dhewe. Sumini wanodya kang setya banget marang bojone.

c. Gegambarane Wanodya Pejuwang ing Bab Kalungguhane

Kalungguhan bisa dimangerteni minangka drajat kang diduweni dening wanodya pejuwang sajrone urip bebrayan. Kalungguhan ing kene kalebu kalungguhan ing kulawarga lan masarakat. Kalungguhan ing kulawarga tuladhane minangka ibu, anak, lan bojo. Kalungguhan ing masarakat tuladhane minangka wanodya karir.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel PPP ing Bab Kalungguhane

Ngesthiratu digambarake minangka penyiar *Radio Swara Kejawen*. Babagan iki bisa dimangerteni saka andharane sawijine wartawan kang ora sengaja pethuk karo Ngesthiratu. Wartawan kasebut pethuk Ngesthiratu nalikane dheweke ngliput dhemonstrasi ing Gedhong DPR. Wartawan kasebut nduweni jeneng Graita. Wiwitane, paraga Graita iki ora ngreti yen pawongan kang ngadeg ing ngarepe iku Ngesthiratu. Barang pawongan

mau nepungake dhirine, dheweke lagi sadhar yen wadon ayu ing ngarepe kasebut pancen Ngesthiratu. Graita banjur muni yen Ngesthiratu penyiar radio sing kumayune ora ilok-ilok. Babagan kasebut bisa dideleng ing pethilan ngisor iki.

“Ngesthiratu, penyiar Radio Swara Kejawen sing keweke ora ilok-ilok! O, penggemare oakeh kuwi! Kondhang kuwi!” wangsulane Graita karo nyingkirake mike lan nyasmitani kameramene supaya mandheg anggone ngesyut. (PPP, 2013:10)

Saka andharane Graita kasebut bisa dimangerteni yen Ngesthiratu minangka penyiar kang misuwur. Senadyan Ngesthiratu isih sekolah, nanging dheweke wis dadi penyiar radio kang kondhang kaloka. Radio panggonane nyambutgawe kasebut yaiku *Radio Swara Kejawen*, radio kang sabendinane nyiyarake babagan Jawa. Tuladhane yaiku nyiyarake acara maca geguritan lan nembang. Anggane nyambutgawe ing radio kasebut, Ngesthiratu ngupaya kanggo nguri-uri budaya Jawa. Ngesthiratu digambarake minangka wanodya kang dhemen karo budaya Jawa. Dheweke uga majuwang supaya bisa ngrembakake budaya Jawa kasebut. Babagan iki bisa dideleng saka upayane kanggo nerbitake buku basa Jawa. Ngesthiratu kepengin budi pakertine bangsane bisa saya alus lumantar buku basa Jawa kang diterbitake kasebut jalaran lumantar buku kasebut bangsane bisa ngreti lan ngecakake budaya Jawa kang luhur sajrone panguripane.

Sabanjure yaiku kalungguhane Pembayun Ratri. Pembayun Ratri nduweni kalungguhan minangka ibu. Minangka ibu, Pembayun Ratri nduweni tanggungjawab kang gedhe kanggo ngrumat lan njaga anak-anake. Senadyan digambarake lumpuh, nanging Pembayun Ratri ora ninggalake tanggungjawab kasebut. Tuladhane yaiku nalikane dheweke ngreti yen anak wadone katut kaliput ing liputan ngenani dhemonstrasi. Pembayun Ratri srengene jalaran kuwatir marang anak wadone kasebut. Babagan iki kalebu babagan kang lumrah. Srengene Pembayun Ratri kasebut mujudake rasa asihe ibu marang anake. Bab kalungguhane Pembayun Ratri kang minangka ibu iki bisa dideleng saka pethilan ing ngisor iki.

“... Dhemonstrasi ngrubah tatanan negara kuwi penggaweane wong diwasa. Kowe ora sah melu-melu!” Pembayun Ratri, ibune Ngesthi, wis ngenteni ing ruwang tamu ing kursi rodhane. (PPP, 2013:19)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake kepriye srengene Pembayun Ratri marang Ngesthiratu kang minangka anak wadone. Dheweke kuwatir marang Ngesthiratu jalaran Ngesthiratu isih rumaja. Kejaba saka iku, Ngesthiratu wadon. Ora becik yen wong wadon melu cawe-cawe dhemonstrasi kaya mangkono. Kandhane Pembayun Ratri marang Ngesthiratu kasebut wujud saka rasa asihe marang anake. Dheweke ora gelem yen anake cilaka. Dheweke

ngupaya njaga anake. Mula saka iku Pembayun Ratri mepeg anak wadone kasebut supaya ora melu kegiatan kaya dhemonstrasi kasebut.

Gegambarane Wanodya Pejuwang sajrone Novel RJB ing Bab Kalungguhane

Sumini digambarake minangka wanodya panglipur ing Kampung Tetes. Ing Kampung Tetes kasebut dheweke nyambutgawe kanggo nyambung uripe. Ing Kampung Tetes kono uga dheweke pethuk karo Saputra kang pungkasan dadi bojone. Sumini digambarake minangka bidadari ing kampung kasebut. Babagan iki nuduhake yen Sumini digambarake minangka wanodya kang ayu. Sumini kang ayu bisa ndadekake Saputra dheg-dhegan atine. Pethilan kang nuduhake babagan iki bisa dideleng ing ngisor.

Rasa haru pun mengembang di dada, menyesak napasnya ketika bidadari Kampung Tetes muncul dari bilik kain korden. Ah, kekaguman yang kemarin, terenggam awet di sanubarinya, mendegup lagi di segenap pembuluh tubuhnya. Berdegup pada pusatnya di jantung, berdenyar sampai di pucuk-pucuk rambut. Apalagi ketika duduk bersanding dan Sumini berbisik kasih dengan suaranya yang bergetar lembut, rasanya tersergap napasnya dengan keharuan tak terduga. (RJB, 2009:38)

Saka pethilan ing ndhuwur bisa dimangerteni kalungguhane Sumini kang minangka wanodya Kampung Tetes. Wanodya kang nyambutgawene dadi wanodya panglipur. Sumini kang ayu ngedol awake kanggo mbacutake uripe. Uripe Sumini gumantung saka Kampung Tetes. Saben dina nyambutgawene kanthi laden marang wong lanang kang mara ing kampung kasebut, kalebu Saputra. Pasuryane Sumini kang ayu kasil ndadekake para priya kesengsem. Kejaba saka iku, swarane uga alus, ndadekake wong kang sesandhingan karo dheweke marem atine. Babagan iki kang uga dirasakake dening Saputra nalikane marani Sumini ing Kampung Tetes.

Sabanjure yaiku gegambarane kalungguhane Atikah. Atikah nduweni kalungguhan minangka bojo. Atikah wis dadi bojo wiwit dheweke isih rumaja. Babagan iki jalaran dheweke pengin mentas saka kacingkrangan uripe. Atikah majuwang supaya bisa urip sugih, yaiku kanthi ningkah karo petinggi. Senadyan dheweke isih rumaja, nanging Atikah wani njupuk kaputusan kanggo ningkah. Kamangka petinggi kasebut wis tuwa lan uga wis duwe bojo. Pethilan kang ngandharake kalungguhane Atikah kasebut bisa dideleng ing ngisor iki.

Sebagai istri petinggi, tentu saja Atikah ditemui di ruang depan, duduk di kursi tamu. Seluruh anggota keluarga Kartijo ikut menggerumuninya. (RJB, 2009:185)

Saka pethilan ing ndhuwur bisa dimangerteni kalungguhane Atikah kang minangka bojone petinggi. Kekarepane Atikah kanggo urip sugih kasil ndadekake

dheweke dadi wanodya kang nduweni kuwasa ing umure kang isih enom. Kanthi ningkah karo petinggi kasebut Atikah bisa mentas saka kacingkrangane. Atikah wis bisa urip luwih-luwih. Uripe sarwa kacukupan. Kejaba saka iku, dheweke uga diaji-aji dening wong liya. Kabukti saka carane kulawargane Kartijo anggone nampa Atikah minangka tamu ing omahe.

B. Prekara-Prekara kang Diadhepi lan Sikape Wanodya Pejuwang Anggone Ngadhepi Prekara Kasebut

Wanodya pejuwang sajrone novel PPP lan RJB nduweni prekara kang beda-beda ing panguripane, nanging wanodya kasebut anggone ngadhepi prekara padha-padha kanthi nindakake pajuwangan. Pajuwangan kang ditindakake adhedhasar pamikiran lan pangrasane. Pajuwangan kang ditindakake ora kaya dene kaum priya kang tansah nggunakake kakuwatan utawa okole, nanging kanthi nggunakake ati lan akale.

Prekara-Prekara kang Diadhepi lan Sikape Wanodya Pejuwang Anggone Ngadhepi Prekara sajrone Novel PPP

Bangsa Indonesia ing jaman reformasi isih durung akeh sing raharja jalaran pendhidhikan durung padha rata. Wong kang kurang mampu ora bisa mbacutake sekolah. Durung akeh bantuan kanggo sekolah kaya ing jaman saiki. Babagan kasebut njalari bangsa kurang raharja. Tuladhane yaiku akeh pengangguran. Mangerteni kahanane bangsane kang kaya mangkene, Wara Pramesthi majuwang supaya bangsane bisa urip luwih raharja. Babagan kasebut bisa dideleng saka pajuwangane supaya perusahaan Amerika bisa mantep investasi pawitane ing Indonesia. Dheweke lila nglakoni jejodhoan karo Jim supaya bisa ngepek atine bose kasebut. Pajuwangane Wara kasebut kaandharake ing pethilan ngisor iki.

Wara dhemenan karo Jim, ora mung marga nuruti rasa pangrasane, nanging uga nalare. Yakuwi supaya perusahaan Amerika kuwi mantep anggone nginvestasekake pawitane ing bumi Indonesia. Wara cucul asmara ora papa. Apa sing bisa disembadani tumrap kemakmurane rakyat Indonesia, Wara Pramesthi tansah wani nglakoni. Senajan kurban asmara. (PPP, 2013:13)

Wara majuwang kanggo bangsane. Dheweke majuwang supaya bangsane bisa urip makmur. Pajuwangane Wara iki ditindakake lumantar dadi karyawan ing pabrik duweke Amerika kang didegake ing Indonesia. Babagan pinter, jujur, lan tanggungjawab Wara kasil ndadekake dheweke diprecaya banget ing pabrik kasebut. Kapercayan kang diduweni iki dijupuk mupangate dening Wara. Tuladhane yaiku nalikane dheweke diprecaya kanggo ngurusi pabrik anyar kang bakale didegake ing Pasuruan. Dheweke njaluk supaya milih karyawan saka masarakat kang ana ing sakupenge pabrik. Dheweke uga mikirake babagan ibadahe

masarakat kasebut. Mula saka iku dheweke usul supaya ing pabrik didegake mushola. Kejaba saka iku, dheweke uga majuwang lumantar rasa tresnane marang bose. Dheweke nindakake jejodhoan karo bose. Lumantar jejodhoan iki, pungkasane bose gelem ngedegake pabrik ing Indonesia, dene karyawan kang dipilih yaiku bangsane dhewe.

Prekara-Prekara kang Diadhepi lan Sikape Wanodya Pejuwang Anggone Ngadhepi Prekara sajrone Novel RJB

Urip ing jaman wiwitane Indonesia mardika, ndadekake Siti Pratiwi menangi jaman kang jungkir walik. Ing jaman kasebut Walanda teka maneh karo Sekutu saprelu pengin bali njajah Indonesia. Mangerteni prekara kaya mangkono, Siti Pratiwi minangka wanodya pejuwang ora meneng wae. Dheweke majuwang mbela bangsa. Senadyan wadon, nanging Siti Pratiwi kalebu generasi enome bangsa. Mula saka iku dheweke nduweni niat kanggo mbelani bangsane. Babagan kasebut bisa dimangerteni saka pethilan ing ngisor iki

Pembicaraan Siti tentang pemuda-pemuda kawannya di desa kian lantang dan dibiarkan saja, tidak ditegur ataupun dilarang. Tersirat keinginan gadis ini mau ikut berjuang membela bangsa. (RJB, 2009:224)

Pethilan ing ndhuwur ngandharake ngenani kekarpane Siti Pratiwi. Dheweke pengin melu majuwang mbela bangsane. Dheweke nggawe reng-rengan karo para mudha liyane kang minangka kancane kanggo mlayu menyang desa. Siti Pratiwi pengin melu majuwang mbela negarane. Minangka wanodya pejuwang, dheweke ora bisa meneng wae. Dheweke nyusun cara kanggo mbela bangsane.

C. Asile Bandhingan Novel PPP lan RJB Anggitane Suparto Brata

Asile bandhingan sajrone panliten iki yaiku wanodya pejuwang sajrone novel PPP lan RJB nduweni gegambaran fisik, psikis, lan kalungguhan kang padha lan beda. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel nduweni babagan fisik kang padha yaiku ayu lan isih rumaja. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel uga padha-padha nduweni babagan psikis kang becik lan ala. Babagan psikis kang becik yaiku pinter, mandhiri, wicaksana, lan welas asih, dene babagan psikis kang ala yaiku nerak paugerane agama. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel padha-padha nduweni kalungguhan kang nduweni pangaribawa ing masarakat lan kulawarga, nanging kalungguhane wanodya pejuwang sajrone novel PPP luwih mligi ing masarakat, dene novel RJB luwih mligi ing kulawarga.

Prekara-prekara kang diadhepi dening wanodya pejuwang sajrone kaloro novel sejatine padha-padha

ngenani pajuwangan kanggo bangsa. Paraga Sumini kejaba majuwang kanggo uripe dhewe, uga majuwang kanggo uripe bojone lan tanggane sakulawarga. Pajuwangan kanggo bangsa ing novel RJB uga bisa dideleng saka pajuwangane Siti Pratiwi. Dheweke pengin mbela bangsane kang dijajah. Adhedhasar babagan iki bisa dimangerteni yen wanodya pejuwang sajrone novel padha-padha majuwang kanggo bangsane. Babagan kang dadi pambeda antarane kaloro novel yaiku basa lan latar wektu kang diandharake pangripta. Novel PPP nggunakake basa Jawa, dene novel RJB basa Indonesia. Novel PPP nduweni latar wektu ing jaman geger lengsere Presiden Suharto ing taun 1998 kang gumanti jaman reformasi, dene novel RJB nduweni latar wektu ing jaman nalikane Indonesia ngalami perang kamardikan, yaiku ing taun 1945.

IV. DUDUTAN LAN PAMRAYOGA

Panliten ngenani bandhingan novel PPP lan RJB nuwuhake dudutan ngenani gegambarane wanodya pejuwang sajrone rong karya sastra anggitane Suparto Brata. Panliten iki isih mbutuhake pamrayoga amrih bisa luwih apik lan sampurna.

a. Dudutan

Adhedhasar analisis kang wis ditindakake ing bab sadurunge bisa dijupuk dudutan ngenani bandhingan gegambaran fisik, psikis, lan kalungguhane wanodya pejuwang sajrone novel PPP lan RJB. Kejaba saka iku uga bisa dijupuk dudutan ngenani bandhingan wujud sikape wanodya pejuwang anggone ngadhepi prekara sajrone kaloro novel kasebut. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel padha-padha digambarake minangka wanodya kang ayu lan isih enom. Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel padha-padha digambarake nduweni babagan psikis kang becik lan ala. Babagan psikis kang becik yaiku mandhiri, optimis, wicaksana, pinter, semangat, welas asih, kendel, lan alus pangrasane, dene babagan psikis kang ala yaiku nerak paugerane agama lan nduweni pribadhi kang kasar. Ing babagan kalungguhan wanodya pejuwang sajrone kaloro novel padha-padha digambarake nduweni kalungguhan ing kulawarga lan masarakat. Babagan kang mbedakake yaiku kalungguhane wanodya pejuwang ing novel PPP luwih bisa weneh pangaribawa tumrap masarakat, dene kalungguhane wanodya pejuwang ing novel RJB luwih bisa weneh pangaribawa tumrap kulawarga.

Wanodya pejuwang sajrone kaloro novel padha-padha nampa prekara sajrone panguripane. Wanodya pejuwang kasebut uga padha-padha ngadhepi prekara kanthi majuwang. Pajuwangan kang ditindakake padha-padha kanthi nggunakake pamikiran lan pangrasane. Babagan kang mbedakake yaiku wujud prekara kang diadhepi.

Prekara kang diadhepi dening wanodya pejuwang sajrone novel PPP luwih mligi prekara kang ana sesambungane karo bangsane, dene ing novel RJB prekara kang diadhepi dening wanodya pejuwang luwih mligi kang ana sesambungane karo panguripane pribadhi. Saliyane iku, babagan kang dadi pambada antarane kaloro novel yaiku basa lan latar wektune.

b. Pamrayoga

Wanodya pejuwang sajrone novel PPP lan RJB diajab bisa dadi patuladha kang becik tumrape wanodya kang urip ing jaman saiki lan sabacute, kejaba saka tumindake kang nerak paugerane agama lan nduweni pribadhi kang kasar. Babagan kang bisa dituladhani yaiku babagan kang becik wae kayata mandhiri, optimis, kendel, pinter, welas asih, semangat, lan wicaksana. Kejaba saka iku, sikape wanodya pejuwang anggone ngadhepi prekara uga diajab bisa dadi patuladha. Wanodya pejuwang anggone ngadhepi prekara kang ana ora meneng wae, sedhih, utawa malah nesu, nanging wanodya pejuwang ngadhepi prekara kang ana kanthi majuwang. Pajuwangane wanodya pejuwang sajrone kaloro novel ditindakake kanthi nggunakake pamikiran lan pangrasa. Babagan iki nuduhake yen ora kabeh prekara kudu disikapi kanthi nesu utawa sedhih, lan dirampung kanthi nggunakake kakuwatan okol. Prekara kang ana bisa diadhepi kanthi nggunakake pamikiran lan pangrasa kang becik.

Laras karo babagan ing ndhuwur panliten ngenani sastra bandhingan iki mligi ngonceki bab feminisme kang kinandhut sajrone kaloro novel. Lumantar anane panliten iki diajab kasusastran Jawa bisa saya ngrembaka. Kejaba saka iku, diajab masarakat Jawa bisa saya nregani wanodya. Panliten iki isih akeh kurange, mula panliti nyuwun pamrayoga saka pamaos amrih panliten iki bisa luwih sampurna.

KAPUSTAKAN

- Brata, Suparto. 2013. *Para Pejuwang Pawestri*. Yogyakarta: Elmatara.
- _____. 2009. *Republik Jungkir Balik*. Yogyakarta: Penerbit NARASI.
- Damono, Djoko. 2005. *Pegangan Penelitian Sastra Bandingan*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional.
- Darni. 2015. *Kekerasan terhadap Perempuan dalam Fiksi Jawa Modern: Kajian New Historicism (Sebuah Kritik Sastra)*. Surabaya: Unesa University Press.
- Endraswara, Suwardi. 2013. *Metodologi Penelitian Sastra*. Jakarta: PT Buku Seru.
- _____. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra Bandingan*. Jakarta: Bukupop.
- _____. 2008. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: PT Buku Kita.
- Fakih, Mansour. 2007. *Analisis Gender dan Transformasi Sosial*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Hutomo, Suripan. 1993. *Merambah Matahari: Sastra dalam Perbandingan*. Surabaya: Gaya Masa.
- _____. 1990. *Mutiara yang Terlupakan: Pengantar Studi Sastra Lisan*. Surabaya: HISKI Komisariat Jawa Timur.
- _____. 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern* (online). (<http://repository.kemdikbud.go.id/d/e/print/2681>) diakses ing Dina Kamis, 16 Januari 2019.
- Jackson, Stevi. Dkk. 2009. *Pengantar Teori-Teori Feminis Kontemporer*. Yogyakarta: Jalasutra.
- Marthalina, dkk. 2003. *Antologi Esai Sastra Bandingan dalam Sastra Indonesia Modern*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Muslikhati, Siti. 2004. *Feminisme dan Pemberdayaan Perempuan dalam Timbangan Islam*. Jakarta: Gema Insani.
- Mustaqim, Abdul. 2008. *Paradigma Tafsir Feminis Membaca Al-Quran dengan Optik Perempuan*. Yogyakarta: Logung Pustaka.
- Ratna, Nyoman. 2013. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Saidi, Acep. 2008. *Hermeneutika, Sebuah Cara untuk Memahami Teks* (online). (<https://media.neliti.com/media/publications/41529-hermeneutika-sebuah-cara-untuk-memahami-985703ea.pdf>) diakses ing Dina Rebo, 1 April 2020.
- Santrock, John. 2011. *Psikologi Pendidikan*. Jakarta: Salemba Humanika.
- Sarwono, Jonathan. 2006. *Metode Penelitian Kuantitatif dan Kualitatif*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Siswantoro. 2010. *Metode Penelitian Sastra: Analisis Struktur Puisi*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- _____. 2005. *Metode Penelitian Sastra: Analisis Psikologis*. Surakarta. UMS.
- Sugihastuti. 2000. *Wanita di Mata Wanita, Perspektif Sajak-Sajak Toety Heraty*. Bandung: Nuansa Cendekia.
- Suharto, Sugihastuti. 2015. *Kritik Sastra Feminis: Teori dan Aplikasinya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

- Tong, Rosemarie. 2008. *Feminist Thought: Pengantar Paling Komprehensif kepada Arus Utama Pemikiran Feminis*. Yogyakarta: Jalasutra.
- Putri, Sukma. 2014. *Karakteristik Carita Detektif Jaring Kalamangga Anggitane Suparto Brata lan Carita Detektif House of Silk Anggitane Anthony Horowitz: Tintingan Sastra Bandhingan*. Skripsi. FBS. Universitas Negeri Surabaya. Tidak Diterbitkan.
- Putri, Inggini. 2018. *Citra Wanodya Tandhak Tayub sajrone Novel Ledhek saka Ereng Ereng Gunung Wilis Anggitane Tulus S: Tintingan Feminisme Liberal*. Skripsi. FBS. Universitas Negeri Surabaya. Tidak Diterbitkan.
- Rahmayanti, Ela. 2015. *Warisan sajrone Novel "Pethite Nyai Blorong" Anggitane Peni lan Novel "The Testament" Anggitane John Grisham: Tintingan Sastra Bandhingan*. Skripsi. FBS. Universitas Negeri Surabaya. Tidak Diterbitkan.
- Uyun, Qurotul. 2002. *Peran Gender dalam Budaya Jawa* (online). (<https://journal.uui.ac.id/Psikologika/article/view/332/7127>) diakses ing Dina Rebo, 1 April 2020.
- Wiyatmi. 2012. *Kritik Sastra Feminis: Teori dan Aplikasinya dalam Sastra Indonesia*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Yuwono, Cynthia. 2015. *Tindak Degsiya sajrone Novel Rembulan Ndhuwur Blumbung Anggitane Sunarko Budiman lan Novel Runaway Wife Anggitane Margaret Way: Tintingan Sastra Bandhingan*. Skripsi. FBS. Universitas Negeri Surabaya. Tidak Diterbitkan.
- <https://jagokata.com> (diakses ing Dina Rebo, 13 November 2019).

